

Iškalbingai apie tamsųjį priešaušrį bylojanti... – Jono Vitarto „Krekenavos byla“

Regimanta Stankevičienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius

El. paštas regimanta1@yahoo.com

Po įžanginio straipsnio spausdinama iš lenkų kalbos išversta XIX a. pab. Jono Vitarto publikacija ir šis ją lydintis pristatymas – vaizdi carinės Rusijos imperijos vykdytos nutautinimo ir priešiško Katalikų bažnyčiai politikos, stipriai paveikusių ir sakralinės architektūros raidą, iliustracija. Abi publikacijos kartu – senoji ir autorės – sudaro atvejo mikrostudiją, kuri suteikia konkretumo iki šiol paprastai be detalių pristatomos sakralinės architektūros raidos XIX a. II p. aplinkybėms. Pateikiama duomenų apie caro imperijos biurokratinio aparato veikimą ir pilietinės savimonės ūglius XIX a. pabaigoje.

RAKTAŽODŽIAI: Krekenavos bažnyčia, sakralinė architektūra, katalikų bažnyčių statyba XIX a. pab. carinėje Rusijoje, Jonas Vitartas

Krekenavos parapijos istorija – sena ir toli gražu ne iki galo atskleista, nors ji svarbi Žemaičių vyskupijos ir Katalikų bažnyčios raidai Lietuvoje pažinti. Autorės susidomėjimo ja priežastis – pradėtas vieno iš seniausių ir garsiausių Lietuvoje Marijos atvaizdų – stebuklingojo Krekenavos Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu paveikslo ir jo pagerbimo istorijos tyrinėjimas. Tam reikėjo tarpdisciplininio, platesnio nei vien menotyriniai klausimai požiūrio, bendresnio istorinio-visuomeninio ir tiriamą objektą supusio vietos konteksto (parapijos pamaldumo tradicijų, bažnyčios architektūros, dekoravimo, dailės ikonografijos) pažinimo. Į pastarąjį tyrimų laiką įeina ir šventovės pastatų statybos istorija.

Krekenavos bažnyčia nuo paveikslo joje atsiradimo buvo perstatyta tris kartus: apie 1637–1640 m. ir 1750 m. iškilo naujos medinės parapijos šventovės, o 1901 m. buvo baigta pastatyti dabartinė mūrinė Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia¹, kuriai 2011 m. suteiktas mažosios bazilikos titulas. Bazilikos pastatas – istorizmo laikotarpio architektūros kūrinys, įrašytas į Lietuvos Respublikos Kultūros vertybių

1 Bažnyčia pašventinta ir pamaldos joje pradėtos 1901 m. spalio 28 d.

registrą², o Lietuvos architektūros istorijoje pristatomas kaip vienas puošnesnių to laikotarpio sakralinių statinių³. XX a. pr. Krekenavos miestelyje bažnyčia iškilo kaip ištis didingas statinys, ryški vertikaloji gyvenvietės dominantė. Ji iki šiol efektingai užbaigia Bažnyčios gatvės erdvę, išlieka pagrindiniu vietovės urbanistiniu akcentu ir svarbiausiu vietos architektūros meno objektu. Žinoma, kad Krekenavos katalikų šventovė suprojektuota Kauno gubernijos architekto Ustino Golinevičiaus (1829–1894); projektas patvirtintas 1888 m., tačiau leidimas jį realizuoti buvo gautas tik 1896 m.⁴, t. y. po aštuonerių metų.

Po 1863 m. sukilimo carinės valdžios Lietuvoje vykdyta suvaržymo politika, be kitų dalykų, reiškėsi ir tuo, kad bažnyčių ar koplyčių remontui, rekonstrukcijai ir statybai buvo taikomi įvairūs draudimai, ir jokių šios srities darbų nebuvo galima pradėti be generalinio gubernatoriaus leidimo. Be to, kaip yra pažymėjusi S. Smilingytė-Žeimienė, „Rusijos vidaus reikalų ministerijos <...> ir caro valdžios vietininkai Lietuvoje įstatymus dažnai papildydavo juos „aiškinančiomis“ ir nuolat keičiamomis taisyklėmis, kurios dar labiau komplikavo leidimų statyti ir remontuoti bažnyčias tvarką“⁵. Draudimai varžė tikinčiųjų ir dvasinės vyresnybės teisę spręsti, kokios ir kada pastatytos šventovės jie norėtų, ir nors nesustabdė, bet apsunkino sakralinės architektūros plėtros procesus⁶. XIX a. einant link pabaigos, keitėsi statybos mados, radosi naujų techninių galimybių; be to, kilo valstiečių ir besiformuojančios vidurinės klasės pragyvenimo lygis, vis daugiau parapijų (po šventovių gaisrų ar joms susenus) siekė pasistatyti mūrines bažnyčias. Tačiau jų prašymai vis buvo atmetami arba buvo rekomenduojama statyti iš medžio. Leidimus rėsti naujas medines bažnyčias taip pat ne visada, bet lengviau pavykdavo gauti, o leidimai statyti mūrines iki pat 1896 m. buvo tapę tikromis išimtimis. Buvo parengta naujų mūrinių bažnyčių – Skirsnemunės, Gruzdžių, Kamajų, Žemaitkiemio (visų 1892 m.), Meškuičių (1893) ir kt. – projektų, bet pagal juos statyti neleista, o kai kada (Girkalnio parapijoje) net versta parduoti jau sukaupas medžiagas⁷. Iš paminėtų tik Gruzdžių bažnyčią buvo leista pradėti statyti 1895 m.⁸, o kitos išvardytos ir kai kurios nepaminėtos mūrinės bažnyčios Lietuvoje viena po kitos ėmė kilti tik po to, kai 1896 m. liepos 10 d. caras Nikolajaus II atšaukė ankstesniojo valdovo 1864 m.

2 Lietuvos Respublikos Kultūros vertybių registre įrašytas Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios statinių kompleksas (unikalusis kodas 32375), kurį sudaro bažnyčios (kodas 32376), sandėlio (kodas 32377) ir šventoriaus tvoros su vartais (kodas 32378) statiniai. Priega per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>

3 Jankevičienė 2000: 239, 263–265, 401.

4 Jankevičienė 2000: 263–265, 401; Miškinis 2004: 277.

5 Smilingytė-Žeimienė 2009: 17. Čia ir toliau (p. 17–22) autorė pristato bažnyčių statybai svarbius XIX a. II p. – XX a. pr. Rusijoje galiojusius įstatymus, įsakus, potvarkius, jų papildymus ir gerokai sukonkretina bažnyčių statybą carinėje imperijoje žlugdžiusios politikos teisinio pamato pažinimą.

6 Jankevičienė 2000: 231.

7 Misius, Šinkūnas 1993: 118, 121, 169, 173, 206, 300.

8 Butvilaitė 2018: 219–220.

gegužės 22 d. potvarkį ir atnaujino pastaruoju panaikintą Kitatikių dvasinių reikalų valdymo įstatymo straipsnį, leidimų statyti galią suteikusi Bažnyčios vyresnybei. Ši atnaujinta senoji tvarka truko iki 1900 m., kai vėl buvo rasta naujų įstatyminių būdų trikdyti bažnyčių statybą ir šioje sferoje vėl stojo tamsybių metas, trukęs iki naujo 1905 m. pašviesėjimo⁹. Tačiau tų kelių pirmosios prošvaistės metų pakako, kad, be kitų šventovių, 1897–1902 m. iškiltų ir Krekenavos bažnyčia.

Toks kontekstas ir ilgas laikotarpis, kurio prirėkė, kad būtų leista statyti mūrinę Krekenavos bažnyčią, sužadino norą sužinoti proceso detales. Lietuvos valstybės istorijos archyve saugoma 94 lapų byla, kurioje – Telšių Romos katalikų dvasinėje konsistorijoje 1888–1896 m. sukaupti tarnybiniai raštai, posėdžių protokolų išrašai ir kiti dokumentai, susiję su leidimo statyti mūrinę bažnyčią Krekenavoje išrūpinimu¹⁰. Šie dokumentai rodo, kuo buvo grindžiami draudimai statyti mūrinę bažnyčią ir kiti apribojimai (rinkti aukas statybai iš valstiečių luomo parapijiečių ir pan.), kokie buvo keliami reikalavimai ir ultimatumai, su kuriais susidūrė statybos organizatoriai ir aukotojai. Jie vaizdžiai byloja apie carinės Rusijos XIX a. II pusės politiką ne stačiatikių ir ne rusų atžvilgiu, pareigūnų savivalę, nenorą įsiklausyti į argumentus ir t. t. Publikacija, paremta šiais dokumentais, prašyte prašėsi parengiama.

Tačiau pradėjusi dėlioti mintis, aptikau, kad leidimo statyti mūrinę Krekenavos bažnyčią procesas jau apžvelgtas ir įvertintas. Tai padaryta dar 1896 m., vos tik buvo leista statyti šią šventovę, remiantis mano aptiktoje byloje saugomais ir keliais kitais svarbiais dokumentais ir tuo pačiu būdu, kurį ketinau pasitelkti. Supratau, kad neparašysiu geriau nei įvykių amžininkas. Be to, jo publikacija – istorinis epochos dokumentas ir visuomeninės minties paveldo objektas.

Ši net 123 metais autorę aplenkusi publikacija – Jano Syrakomlos slapyvardžiu pasirašiusio Jono Vitarto parengta „Krekenavos byla“, atspausdinta Lvove lenkų kalba ėjusio mėnraščio *Przegląd powszechny* 1896 m. rugsėjo mėn. numeryje¹¹. Šis visuomeninei tematikai ir objektyviam jos problemų aptarimui programiškai dėmesio skyręs jėzuitų globojamas žurnalas leistas Austrijos-Vengrijos imperijoje, tad jame buvo galima rašyti ir apie Rusijos valdininkų savivalę. Caro imperijoje, tad ir Lietuvoje, šis leidinys buvo nelegalus ir itin retas, nors jo egzempliorių neabejotinai „praslysdavo“ per sieną. Po pasaulį pabirusiems lenkiškai skaitantiems emigrantams mėnraštis buvo lengviau prieinamas, tad jame publikuojamos aktualijos plačiai pasklisdavo.

Publikacijos autorius Jonas Vitartas (Jonas Mykolas, Jan Michał Witort; g. 1853 Pauslojo dvare, greta Aukštadavario (dabar – Anciškis, Kėdainių r.) – m. 1903 Panevėžyje), lenkų kalba rašęs įdomios biografijos kovotojas, tremtinys, mokslininkas ir publicistas. Nuo 30 metų kentėjo paralyžiaus pasekmes, bet per likusius du gyvenimo

⁹ Smilingytė-Žeimienė 2009: 17–19.

¹⁰ Raštų dėl naujos mūrinės bažnyčios statybos pagal Krekenavos klebono raportą byla, 1888 m. lapkričio 18 d. – 1896 m. gegužės 17 d. *LVA*. F. 669. Ap. 3. B. 2326: 1–94.

¹¹ Witort (Jan Syrokomla) 1896: 347–357.

dešimtmečius daug nuveikė. Aukštosiose mokyklose lavinosi ne humanitarinėse srityse, tačiau nuosekliai savarankiškai mokydamasis, komunikuodamas su specialistais ir dirbdamas praktinį darbą tapo pripažintu etnografu, tyrinėjo lietuvių, baltarusių ir kitų tautų paprotinę teisę, aptarė kitų mokslininkų darbus, rašė apie aktualijas. Krokuvos, Lvovo, Varšuvos ir Peterburgo spaudoje paskelbė per 50 publikacijų, dalį – didelių, tęstinių mokslinių studijų. Pasirinkęs lenkišką tapatybę, kai kuriais klausimais buvo priešiška nusiteikęs lietuvių nacionalinio judėjimo atžvilgiu ir rašė apie tai. Mokslo darbais prisidėjo prie Lenkijos ir Lietuvos etnologijos mokslo formavimosi. Iš laiko perspektyvos kinta ir jo publicistikos vertinimas. Net ta Lietuvai (tiksliau – tautinio judėjimo atstovams) priešiška dalis dabar yra ne diskusijų, o bajorijos tapatybės paieškų lietuviybės judėjimo akivaizdoje tyrimo objektas. Kitoje dalyje, kuriai atstovauja ir aptariamasis straipsnis, Vitartas kėlė aktualias Lietuvos viešojo gyvenimo problemas ir pasisakė už visuomenės susipratimą. Neužmiršta, bet ilgai skvarbesnio žvilgsnio nesulaukusia Vitarto mokslinė ir kita veikla¹² pastarajame dešimtmetyje rimtai susidomėta: Lenkijoje apie jį, kaip vieną iš antropologijos mokslų pradininkų, parašyta mokslinė monografija¹³, o Lietuvos istorijos institutas pradėjo leisti jo rinktinius raštus¹⁴.

Pristatomąjį Vitarto tekstą apie leidimo statyti Krekenavos bažnyčią gavimo peripetijas pasiryžta išversti ir publikuoti nelaukiant, ar kada nors jis pateks į raštus, juolab kad neatstovauja Vitarto veiklos svarbiausiai – etnologinei – sričiai. Straipsnį verta pristatyti, pakomentuoti ir paaiškinti plačiau ir kontekstualiau, nei tai būtų įmanoma padaryti rinktiniuose raštuose. Publikacija suteikia konkrečių ir būdingų žinių apie Krekenavos ir apskritai XIX a. pab. bažnyčių statybos reikalus Lietuvoje, tad 1896 m. tekstą su šiuo pristatymu pasirinkta spausdinti menotyriminiame leidinyje. Skelbiamas ir interaktyvus jo variantas, tad medžiaga bus nesunkiai prieinama ir menotyras, kitų mokslų specialistams, ir plačiam skaitytojų ratui. Publikacija, nors metus vėluodama, primena autoriaus gimimo 165 metų ir mirimo 115 metų sukaktis.

Grįžkime prie paties straipsnio. Po glaustai aptariamo reikalo, Krekenavos miestelio ir jos susenusios medinės bažnyčios pristatymo, Vitartas pačiliui anotuoja ir cituoja atrinktus dokumentus. Jis atskleidžia idėjos Krekenavoje statyti mūrinę bažnyčią gimimą ir leidimo realizuoti sumanymą istoriją. Parodo Krekenavos klebono bei parapijos atkaklumą siekiant tikslo. Paviėšina Rusijos Imperijos pareigūnų pasitelktus būdus bei priemones (sprendimų ir dokumentų išsiuntimo vilkinimą,

12 Jonas Vitartas iki šiol nėra pristatytas nei Lietuvoje, nei Bostone leistose lietuviškose enciklopedijose.

13 Gomóla 2011. Lenkijoje parengta bei publikuota ir paties J. Vitarto tekstų: Witort 2017.

14 Išleistas 1 tomas: Jonas Vitartas 2017. Tomą pradeda straipsniai apie Vitartą, jo veiklą, tačiau pristatomasis straipsnis juose neminimas. Apie Vitartą ir jo darbų tyrimus rašoma: Bogdzevič, Vyšniauskas 2017: 249–267. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/bibliotheca-lituana/issue/view/1048>; <http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/5-astramskas.pdf>

demagogiškus ir melagingus teiginius ir pan.) vadinamųjų kitatikių norams suvaržyti, tuometės biurokratinės kalbos ypatybes. Išryškėja autoriaus publicistinis bei literatūrinis talentas: jo justa, ką vis tęsti ir kartoti, o kur sustoti ar pasukti mintį.

Beskaitant straipsnį ir minėtos bylos dokumentus, atkreipė dėmesį parapijos ir konsistorijos pozicija, jos kaita. Iki pat 1895 m., ką belieptų gubernatorius ar generalgubernatorius, stengtasi vykdyti, o jei paprieštarauta, tai itin mandagiai, atsargiai, suteikiant argumentams pagrindą (paaiškinant, kad mokesčiai, kitaip, nei nurodė gubernatorius, yra sumokėti, ir pan.). Kietai prieštaraujančiųjų aukštų imperijos pareigūnų valiai laukė liūdno pasekmės. 1893 m. už savavališkai suręstą medinę (neleista statyti nei jos, nei prašomos mūrinės) Žemaitkiemio bažnyčią klebonas Motiejus Gulbinas ir keli statę ūkininkai buvo ištremti¹⁵. Chrestomatinis įvykis – Kražių skerdynės – buvo dar skaudesnis: 1893 m. rudenį su mūrinės buvusios benediktinių bažnyčios uždarymui besipriešinančiais tikinčiaisiais, dalyvaujant ir pačiam Kauno gubernatoriui Nikolajui Klingenbergui (Vitaro publikacijoje jis ne kartą minimas), buvo tiesiog susidorota: žuvo 9 žmonės ir dar daugiau jų buvo sužeista. Byla pagarsėjo pasaulyje, teisiant suimtus parapijiečius, pripažintas represinių valdžios veiksmų neteisėtumas, bet apkaltintieji nuteisti, o bažnyčia keliolika metų stovėjo uždaryta¹⁶.

Krekenavos atveju bandyta veikti neperžengiant legalumo ribų, atkakliai laviuojant tarp gubernijų valdytojų potvarkių ir įgeidžių. Galop reikalui visai užsitetęsus ir susikomplicavus (norimos naujos bažnyčios statyti neleidžiant, o esamą grasinant uždaryti), taktika pakeista. 1895 m. įsidrąsinta: apeinant gubernijos valdžią, kreiptasi tiesiai į vidaus reikalų ministrą, o po to į patį imperatorių; raštai rengti remiantis įstatymais. Gal į pagalbą pasisiūlė ar buvo surasti (pagarsėjus Kražių gynėjų bylai?) teisininkai? Kaip pamini Vitartas, išdrįsti padėjo valdovo pasikeitimas, leidęs tikėtis permainų: nuo 1881 m. caro soste sėdėjusį savo tėvą Aleksandrą III, stiprinusį administracinį spaudimą ir represijas, taikytas ir religiniam ne stačiatikių gyvenimui, 1894 m. spalio 20 d. pakeitė Nikolajus II. Krekenaviečių laišakai valdantiesiems, žinoma, nuolankūs, tačiau ir su viltimi.

Parapijiečių tiesioginis kreipimasis į aukščiausius valstybės asmenis laikytinas svarbiu ne tik Krekenavos bažnyčios statybos istorijai. Minėtas Nikolajaus II carinio potvarkio, įteisinusio generalgubernatoriaus galią teikti leidimus šventovėms statyti, atšaukimas siejamas su Žemaitkiemio bažnyčios statybos bylos poveikiu¹⁷. Reikėtų pridurti, kad tam dirvą ruošė ir Krekenavos parapijiečių atkaklumas, ministrą ir carą pasiekę jų laišakai. Tad greta aktyvios veiklos (Kražių, Žemaitkiemio atvejai) dėl bažnyčių išlikimo ir statybos įvertintinos ir naudotos legalios priemonės (Krekenavos atvejis). Matyt, būta dar kitokių akstinių. Svarbiausia – jų

15 Misius, Šinkūnas 1993: 206.

16 Iš itin gausios šiam įvykiui skirtos literatūros galima paminėti: *Kražių skerdynės* 1993; Mačiulis 2013: 25–47.

17 Ten pat.

rezultato paveiktas šioks toks atšilimas, tie keleri XIX a. pab. metai, kai Lietuvoje skubėta įgyvendinti visą galybę iki tol draustų architektūrinių sumanymų. Užtektų vien suskaičiuoti, kiek tuomet iškilo ar bent pradėjo kilti katalikų ir kitų konfesijų šventovių (atmetus valdžios visada globotas stačiatikių).

Daugelis Vitarto pristatomų dokumentų atskleidžia carinės imperijos pareigūnų naudojimąsi savo galia, klausimų sprendimą vadovaujantis įsakų raide ir ambicijomis, argumentų nepaisymą. Tačiau matyti, kad tuomet, kai svertai iš rankų ėmė slysti, net jų įsakų tonas pakito (paskutinis publikacijoje minimas raštas). Galios pagundos, matyt, amžinos, tad tai nėra vien liudijimas iš praeities... Vitarto publikaciją galima pasitelkti kultūrologinio, politinio ir antropologinio pobūdžio studijoms, skirtoms režimų, jų žvarbos ir atšilimo periodų tyrimams.

Kova tarp biurokratijos ir aukštai sėdinčiųjų noro visuomenę „pašokdinti“ ir tam nepasiduodančiųjų, regis, amžina. Tad prireikia galią įgavusius, tačiau per tarnybinį uolumą bemaž sveiką protą praradusius tinkamai viešai demaskuoti. Vitartas tai padarė, pasitelkęs pačių „šokdintojų“ ginklus. „Krekenavos bylos“ tekstas iš pradžių atrodo tarsi dokumentų numeriuose ir pasikartojančiuose argumentuose, kontrargumentuose įklampinanti biurokratinė pelkė, tačiau galiausiai autorius paverčia ją visai žavia žvaliais akordais baigiama siuita. Kitaip nei šiame įvade, jis nepuola nuolat samprotauti ir vertinti, dokumentų pristatymą ir jų citavimą pertraukia tik ten, kur būtina, o straipsnio pabaigoje taiklia reziuumuoja: „Bet kokie komentarai <...> nereikalingi; dokumentai byloja užtektinai ryškiai, aiškiai ir charakteringai.“

Įvairūs paaiškinimai pateikiami publikuojamo Vitarto teksto išnašose. Verčiant stengtasi išsaugoti teksto stilistiką. Lenkų kalbai būdingi posakiai keičiami į lietuvių kalbai tinkamus, atitinkamai pertvarkoma ir žodžių tvarka sakinyje, tačiau išsaugoma biurokratinės kalbos bruožus pasitelkiančiam ir dokumentus cituojančiam bei juos referuojančiam teksto autoriui būdinga autentiška sudėtinių, dažnai labai ilgų, gausia faktografija ir citatomis iškaišytų sakinių sandara.

Jonas Vitartas (Jan Syrokmla) Krekenavos byla

Klingenbergo¹⁸ veikla Kauno gubernijoje laimingai susiklosčius aplinkybėms jau tapo praeitimi. Peterburge – atrodytų – imta suprasti, kad Lietuvoje kai kurių aukščiausių vietos administracijos organų praktikuota savavališka valdymo sistema ne tik neatitinka teisingumo sampratos ir egzistuojančių teisės nuostatų, bet netgi tampa centrinės valstybės valdžios tinkamai suvokiamų interesų priešingybe.

¹⁸ Klingenbergas Nikolajus Michailovičius (1853–1917), nuo 1883 m. Vilniaus policeisteris, nuo 1887 m. – Kauno vicegubernatorius, 1890 05 03–1896 07 11 Kauno gubernatorius (tuomet gavo tikrojo valstybės patarėjo rangą), vėliau paėliui vadovavo dar trims gubernijoms (Magilieve į jį du kartus kėsintasi), tapo slaptuoju patarėju, galiausiai – senatoriumi.

Tokio nusistatymo iliustracija bus šis pasakojimas apie vadinamąją Krekenavos bylą, kuris parašytas objektyviai *sine ira et studio*¹⁹ ir bet kuriuos atveju yra svarbus, nes remiasi vien tikrai tarnybiniais dokumentais.

Kauno gubernijos Panevėžio paviete, prie Nevėžio, stūkso senovinis Krekenavos miestelis, kažkada buvęs Upytės pavieto miestu; nuo tada, kai buvo priskirtas Panevėžiui (1609), pamažu nykęs. Šiandien tai skurdus miesteliūkštis, daugiausia apgyvendintas žydų; turi vis dėlto medinę, labai seną parapinę bažnyčią. Tarp parapijiečių yra daug brolių smulkiųjų bajorų, vadinamosios Laudos bajorijos, dabar labai suvargusios.

Tad vietos bažnyčią seniai reikėjo uždaryti, nes [347]²⁰ – nepaisant nuolatinų remontų – ji tiesiog kėsina sugriūti, tokia yra sena ir sudūlėjusi. Būtinybė statyti naują bažnyčią jau seniai pripažinta, bet dėl šio reikalo uoliau sukrusta tik 1882 metais. Pasisekė paskatinti valstiečių iniciatyvą; taigi, Panevėžio apskrities I girininkijos Valstiečių reikalų įgaliotinio 1882 m. liepos 27 d.²¹ raštu Nr. 1329 naujos bažnyčios statymo tikslu Krekenavos valsčiui leista sušaukti parapijos bendruomenės susirinkimą. Taip tų metų rugsėjo 30 d. vienbalsiai priimtas nutarimas, pagal kurį valstiečiai įsipareigojo medinės bažnyčios statybai per 10 metų sudėti 21.220 rublių, neskaitant savanoriškų aukų, galinčių būti tam tikslui paskirtų. Visgi parapijiečiai veikiai priėjo prie išvados, kad šimtą kartų geriau ir pigiau bus statyti mūrinę bažnyčią; spalio mėn. 24 d. tikinčiųjų bendruomenės susirinkimo nutarimas paskelbė, kad vietoje medinės bažnyčios bus statoma mūrinė. Nutarimas buvo visiškai teisėtas, nes minėtasis Valstiečių reikalų įgaliotinis 1882 m. spalio 24 d. tarnybiniu raštu Nr. 1775 tą susirinkimą leido. Nedelsiant kreiptasi į Gubernijos valdybos Statybos skyrių prašant projekto²² ir sąmatos, kurie buvo užbaigti tik 1888 metams einant rudeniop, t. y. jiems pabaigti prireikė net 6 metų! Tuo metu specialūs Krekenavos valsčiaus [kaimų] bendruomenių susirinkimai iš naujo nutarė surinkti 21.400 rublių, kartu atleidžiant nuo bet kokių rinkliavų tuos savo narius, kurie [neišgalėdami] ne itin laiku sumoka mokesčius. Dėl to vietos klebonas²³ 1888 m. spalio 10 d. tarnybiniu raštu Nr. 224*²⁴ kreipėsi į Žemaičių R[omos] k[atalikų] konsistorių, prašydamas išrūpinti leidimą statyti mūrinę bažnyčią ir

19 Lot. – be pykčio ir šališkumo.

20 Skaičiai 347–357 laužtiniuose skliaustuose pažymi atitinkamo puslapio originale pabaigą.

21 Originalė viener priėmimo data rašoma žodis „diena“, kitur jis visai praleidžiamas, vertime visur rašoma įprasta santrumpa „d.“

22 Originalė „plano“. Vertime „planas“, atsižvelgiant į tai, kas iš tikro turėta omenyje, keičiamas „projektu“; juo nekeičiami toliau minimi „planai“, kai jais apibūdinami įvairūs brėžiniai.

23 Kun. Pranciškus Žukauskas, ilgametis Krekenavos klebonas, ne tik vargais negalais gavęs leidimą statyti mūrinę Krekenavos bažnyčią, bet ją 1906–1901 m. pastatęs ir spėjęs pasirūpinti kai kuriais jos dekoravimo darbais.

24 Čia ir toliau žvaigždute pažymėti tie dokumentai, kurie yra saugomi: Raštų dėl naujos mūrinės bažnyčios statybos pagal Krekenavos klebono raportą byla, 1888 m. lapkričio 18 d. – 1896 m. gegužės 17 d. LVLA. F. 669. Ap. 3. B. 2326. Dar viena dalis Jono Vitarto minimų dokumentų, nors jų pačių byloje nėra, yra minimi ir referuojami kituose dokumentuose ar posėdžių išrašuose.

kartu supažindindamas su susirinkimų nutarimais, taip pat raštiškais žemvaldžių ir kitų luomų asmenų įsipareigojimais dėl 7.770 rublių sumos. Atrodė, kad reikalas bus nedelsiant ir sėkmingai išspręstas, bet atsitiko visiškai kitaip.

Žemaičių R[omos] k[atalikų] konsistorius tą reikalą, suprantama, perdavė Kauno gubernatoriui p[onui] Klingenbergui²⁵, kuris privertė ilgai laukti atsakymo; jį suteikė tik 1889 m. balandžio 4 d. raštu [348] Nr. 3120*. Jis buvo neigiamas. P. Klingenbergas savo neigiamą atsakymą grindė būtinybės surinkti 13.630 rublių iš Krekenavos valsčiui priklausančių asmenų [aplinkybe], pridurdamas, kad nors nuo rinkliavos tie valstiečiai, kurie laiku nesumoka mokesčių, yra atleidžiami, bet jų skaičius nutarimuose neįvardytas; taip pat pastaruosiuose nesą nuorodos apie asmenis, kurie nepristatė pyliavų į grūdų atsargų sandėlius; žodžiu – pridėtieji nutarimai neturi jokios reikšmės, turi būti pateikti nauji, patvirtinti valstiečių, neturinčių nė jokių mokestinių trūkumų. Žemaičių R. k. konsistorius 1889 m. balandžio 22 d. raštu Nr. 1922* su tuo supažindino vietos kleboną, grąžino jam bendruomenių nutarimus ir pavedė pasirūpinti naujais, atitinkančiais gubernatoriaus nurodymus.

Jie tuoj gauti: bendruomenės įsipareigojo per 5 metus sudėti 8.781 rublį, 45 kapeikas. Vietos kun. klebonas tarnybiniu 1889 m. birželio 28 d. raštu Nr. 166* paprašė R. k. konsistorių, kad teiktųsi p. gubernatoriui pranešti apie būtinybę pastatyti Krekenavoje mūrinę šventovę, kartu pridėdamas anksčiau minėtus kaimo bendruomenių nutarimus. Konsistorius tai perdavė p. Klingenbergui²⁶. Atsakymas gautas tik 1890 m. kovo 9 d. raštu Nr. 2017*. Jame Jo Ekscelencija pranešė konsistoriui negalintis sutikti su tuo, kad valstiečiai Krekenavos bažnyčios statybai surinktų 8.781 rublį, 45 kapeikas, kadangi „jie pasižymi neįtikėtiniu apsilaidimu mokant mokesčius išdui ir valsčiui, taip pat pildant prievoles natūra“. Minėtasis Žemaičių R. k. konsistorius 1890 m. birželio 17 d. tarnybiniu raštu Nr. 2142* apie tą gubernatoriaus rezoliuciją pranešė Krekenavos kun. klebonui. Kunigas klebonas kartu su savo 1890 m. sausio 5 d. tarnybiniu raštu Nr. 3* persiuntė Panevėžio pavieto kasos ir Krekenavos valsčiaus valdybos tarnybinius pranešimus, kad Krekenavos valsčiaus valstiečiai yra sumokėję mokesčius iki pat paskutinio grašio. Žemaičių konsistorius šiuos dokumentus pateikė p. Klingenbergui²⁷, bet gubernatorius

25 Iš tiesų aptariamąjį raštą pasirašė ne čia ir toliau pastraipoje minimas tuometis vicegubernatorius Klingenbergas, o tuometis Kauno gubernatorius (1887 m. sausio 8 d. – 1890 m. balandžio 19 d.) Jevgenijus Kurovskis. Raštas saugomas: *LVI A. F. 669. Ap. 3. B. 2326: 4–5*.

26 Čia ir prie rašto Nr. 2017 turėtų būti minimas tuometis gubernatorius Kurovskis. Tiesa, raštas Nr. 2017 jau pristatytoje byloje (*LVI A. F. 669. Ap. 3. B. 2326: 10*) išliko be pabaigos, tad jį galėjo būti pasirašęs ir vicegubernatorius Klingenbergas.

27 Čia ir toliau autoriaus minimas jau tikrai Kauno gubernatoriaus pareigas pradėjęs eiti (jas vykdė 1890 m. gegužės 3 d. – 1896 m. liepos 11 d.) N. Klingenbergas (1853–1917), „pasižymėjęs“ ne tik Krekenavos reikale, bet ir Kražių skerdynėse, kurios įvyko kaip tik jam čia atvykus. Vėliau jis paeiliui buvo Viatkos, Vladimiro ir Magiliovos gubernijų valdytojas, senatorius.

1891 m. vasario 14 d. tarnybiniu raštu Nr. 1509*²⁸ vėl atsakė neigiamai, savo atsaką motyvuodamas taip: „Nors dabartiniu metu Krekenavos valsčiaus [349] valstiečiai visus mokesčius išdui ir valsčiui yra sumokėję, taip pat nėra įsiskolinę pyliavų, bet dėl kasmet netvarkingai mokamų mokesčių, aiškinamų negalėjimu jų susimokėti, taip pat dėl 8.781 rublio, 45 kapeikų sumos, kurią per 5 metus jiems tektų sudėti bažnyčios statybai, didumo, nematau galimybės leisti, kad šie nutarimai būtų įgyvendinami.“ Tuomet daugybė Krekenavos valsčiaus valstiečių asmeniškais laiškais paprašė p. Kligenbergo, kad leistų rinkti privačias lėšas arba išrūpintų, kad 8.781 rublio, 45 kapeikų dydžio išmoka, kaip parama šventovės statybai, būtų skirta iš uždo. Jo Ekscelencija 1891 m. kovo 16 d. raštu Nr. 2386 per Panevėžio apskrities Policijos valdybą atsakė prašytojams, kad jų pageidavimai yra atmesti.

P. Kligenbergas, kaltindamas Krekenavos valsčiaus valstiečius netvarkingai mokant mokesčius, prasilenkė su tiesa: valstiečiai visada juos mokėjo tvarkingai, tą liudija tarnybinis 1892 m. gegužės 24 d. raštas Nr. 2350, taip pat oficiali padėka Valsčiaus valdybai, paskelbta tų metų gruodžio mėnesio „Kauno gubernijos žinių“²⁹ numeryje.

Netrukus po atpasakotų įvykių Krekenavos kun. klebonas 1892 m. gruodžio 31 d. tarnybiniame rašte Nr. 335 atnaujino savo seną prašymą, pabrėždamas naujos mūro bažnyčios statybos būtinybę, nes senoji gresia sugriūti. Žemaičių konsistorius 1893 m. sausio 14 d. tarnybiniu raštu Nr. 221* apie tai pranešė gubernatoriui. Po to gana greitai, t. y. 1894 m. kovo 1 d., atėjo Vilniaus valdytojo³⁰ raštas Nr. 909*, kuriame jis leidžia Krekenavoje statyti medinę³¹ bažnyčią. Žemaičių konsistoriui atsiųstas [Kauno] gubernatoriaus 1894 m. kovo 7 d. raštas Nr. 2834* tą reikalą paaiškino išsamiau: Krekenavoje leista pastatyti medinę bažnyčią, bet tik tai ne iš valstiečių aukų; valstiečiams uždrausta ne tik skirti pinigų, bet netgi dalyvauti bažnyčios statyboje asmeninio darbo [forma]. Kartu pareikalauta pateikti naują projektą ir sąmatą. Žemaičių konsistorius 1894 m. balandžio 13 d. tarnybiniu raštu Nr. 2387* apie tai pranešė vietos klebonui, kuris 1894 m. liepos 14 d. tarnybiniu raštu [350] Nr. 209* vėl paaiškino, kad vietos žemvaldžiai ir kiti Krekenavos valsčiui nepriklausantys asmenys yra paaukoję statybinių medžiagų ir pinigų mūrinei bažnyčiai, o ne medinei; pagaliau mūrinės bažnyčios statyba kainuotų pigiau, nes jau sukaupta apie 60 kubinių sieksnių akmenų, taip pat 20 kubinių sieksnių kalkių ir 150.000 plytų; akmenis pristatyti būtų lengva,

28 Šį raštą pasirašė ne gubernorius Kligenbergas, o tuometis vicegubernorius (1890 m. birželio 24 d. – 1902 m. liepos 13 d.) Piotras Nekliudovas (*LVI A. F. 669. Ap. B. 2326: 16–16v*). Tačiau jame veikiausiai išreikšta gubernatoriaus valia.

29 *Ковенские губернские ведомости*.

30 Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus (1893 m. sausio 1 d. – 1897 m. kovo 31 d.) Piotro Vasiljevičiaus Orževskio.

31 Tekstas čia ir kelse vietose toliau išretintas kaip Vitarto 1896 m. originale.

o statybinę miško medžiagą – sunku ir toli³². Dėl tos priežasties parapijiečiai stengiasi, kad Krekenavoje būtų pastatyta mūrinė bažnyčia, primenant, kad sumą, kurios trūksta (8.781 rub. 45 kap.) ir kurią per penkerius metus turėjo sudėti Krekenavos valstiečiai, įsipareigojo paaukoti: kun. Pranciškus Žukauskas 5.800 rublių ir gr[afienė] Eleonora Kosakauskienė (Kossakowska) 3.000 rublių. Gavęs šį pranešimą Žemaičių konsistorius 1894 m. rugsėjo 5 d. tarnybiniu raštu Nr. 5985 apie tai informavo gubernatorių, prašydamas, kad [tasai] išrūpintų leidimą statyti mūrinę bažnyčią. P. Klingenbergas nesiteikė atsižvelgti į pateiktas aplinkybes: 1894 m. rugsėjo 19 d. tarnybiniame rašte Nr. 12861* pranešė konsistoriui, kad p. generalgubernatorius leido statyti Krekenavoje medinę bažnyčią vien tik iš žemvaldžių bei kitų luomų asmenų sudėtų aukų, be jokio vietos valstiečių įnašo. Tame pat rašte gubernatorius pareikalavo planų ir sąmatos, be to, perspėjo, kad bažnyčios statybą bus leista pradėti tik tuomet, kai aukotojai pažadėtas sumas iki [paskutinio] grašio padės į Panevėžio pavieto kasą kaip depozitą. Konsistorius apie tą sprendimą 1894 m. lapkričio 10 d. raštu Nr. 7439 informavo Krekenavos kleboną.

Bet prieš tai p. ubernatorius pasistengė, kad dar ir netiesiogiai priverstų parapijiečius statyti medinę šventovę anksčiau nurodytomis sąlygomis. 1894 m. liepą revizuodamas Panevėžio apskritį, teikėsi atkreipti dėmesį, kad Krekenavos bažnyčia kelia rimtą pavojų besimeldžiantiems; 1894 m. rugpjūčio 3 d. tarnybiniu raštu Nr. 10478* apie tai pranešė Žemaičių konsistoriui, kartu primindamas, kad Gubernijos valdybos Statybos skyriui įsakė [351] pasiūsti inžinierių nuodugnesniam bažnyčios ištyrimui. Tad 1894 m. lapkričio 3 d. pasirodė Krekenavoje gubernijos architektas Serbinovičius³³ ir vietos klebono akivaizdoje nuodugnai ištyrė šventovės būklę. Tą dieną surašytas Apžiūros aktas* skelbia, kad bažnyčia savo paskirtį gali atlikti 2–3 metus..., ne daugiau.

Vietos parapijiečiai, praradę bet kokią tikėjimą, kad šį klausimą galės sėkmingai išspręsti su vietos valdžia, 1895 m. sausio 21 d. kreipėsi su prašymu į vidaus reikalų ministrą. Išdėstė visą reikalo eigą, jie baigia taip: „Tad lieka vos 2 ar 3 metai saugiai melstis šventovėje, todėl turime labai mažai laiko. Pagaliau, jau parūpintų medžiagų, kauptų mūrinei šventovei statyti, praradimas ir jau parengtų planų ir sąmatos atmetimas suteiks mums labai apčiuopiamų išlaidų, kurios kartu su medinės šventovės statyba bus labai didelės. Todėl mes, žemiau pasirašiusieji aukotojai, Dievo vardu maldaujame Jūsų Ekscelenciją, kad šio mūsų deramo prašymo nepaliktumėte nuodugnai neištyrę ir kad teiktumėtės leisti pastatyti Krekenavoje mūrinę šventovę bei

32 Dokumente (LVLA. F. 669. Ap. B. 2326: 41v) vardinama kiek kitaip: vietoje jau esą sukaupta per 50 kubinių sieksnių riedulių, per 20 kubinių sieksnių kalkakmenio, dar reikia išdegti plytų, o jų jau parengta 150.000; trūkstami abiejų rūšių akmenys nuo statybos vietos guli už varsto ar trijų; jie noriai atiduodami, nes taip išvalomi laukai ir yra nauda ūkiui.

33 Tuometis Kauno gubernijos architektas Piotras Serbinovičius. Jis suprojektavo civilinius ir sakralinius pastatus (Šačių, Seredžiaus, Meškiūčių ir kt. bažnyčias), parengė Žemaičių Kalvarijos bažnyčios rekonstrukcijos ir kitokius projektus.

atleisti nuo prievolės Panevėžio pavieto kasoje padėti visą sumą, leidžiančią užbaigti statybą; nes mes neturime dviejų sumų, iš kurių viena būtų kasoje, o iš kitos būtų apmokamos būtinosios išlaidos; tačiau įsipareigojame padedamą sumą darbų metu įnešinti dalimis. Mes, žemiau pasirašiusieji Krekenavos [valsčiaus] bendruomenę sudarančių kaimų įgaliotiniai, maldaujame Jus, Jūsų Ekscelencija, leisti ir mums pridėti savo našlės skatiką, nors savanoriškos aukos ir asmeninio darbo forma, statant Kristaus šventovę Krekenavoje, nes mes pradėjome tą Dievo reikalą ir trokštame dalyvauti jo įgyvendinime... Jūsų Ekscelencija! Pasikliaujame Jumis, kad atsižvelgę į šį prašymą, paguosite mus palankiu atsakymu. Prie šio prašymo pridedamas 80 kapeikų žyminis ženklas.“ Toliau seka parašai, kurių nevardiju.

[Ir] Žemaičių konsistorius neapleido reikalo: atsakydamas į gubernatoriaus 1895 m. vasario 7 d. tarnybinį raštą Nr. 734*, [352] – pranešantį, kad atsisiakius remontuoti Krekenavos bažnyčią arba pateikti naujos sąmatą, egzistuojančioji po metų generalgubernatoriaus įsakymu bus užantspauduota, kaip kelianti visuomenei grėsmę, – atnaujino savo pastangas, pateikdamas naują prašymą ir pridėdame tarnybiniame rašte prašydamas p. gubernatoriaus, kad teiktųsi jį pateikti generalgubernatoriaus sprendimui. Netrukus konsistorius ir vietos klebonui išsiuntė 1895 m. gegužės 10 d. tarnybinį raštą Nr. 2842*, kuriame, išdėstęs reikalo eigą, rašė: „atsižvelgdamas į visa tai, Žemaičių konsistorius teigia, kad mūrinės šventovės projekto patvirtinimo ir paruošiamųjų darbų leidimo siekiančių Krekenavos parapijiečių prašymo dingstis yra visiškai derama ir tiksliai atitinkanti teisės reikalavimus (1857 m. Statybos įstatymų, t. XII, d. I, 214 ir 256 str.)... kartu liepiu kun. klebonui, skubiai pasitarus su parapijiečiais, kuo greičiau pranešti konsistoriui, ar parapijiečiai sutinka remontuoti senąją bažnyčią, ar nori statyti naują medinę?“ Tas pats konsistoriaus raštas pavedė tuojau pat pradėti parengiamuosius darbus, žinoma, priklausomai nuo parapijiečių sutikimo su viena kuria siūloma sąlyga; apie tai pranešta gubernatoriui.

Bet dar prieš tai vietos policijos komisaras pranešė valdžiai, kad 6 varstų atstumu nuo Krekenavos, Butrimonių k.³⁴, įkurta plytinė, kurioje buvo išdegtos plytos Krekenavos bažnyčios statybai; dėl to p. Klingenbergas 1895 m. balandžio 11 d. raštu Nr. 4674 Panevėžio apskrities ispravnikui, grasindamas asmenine atsakomybe, įsakė tuojau pat plytinę uždaryti ir užantspauduoti, Krekenavos kun. kleboną raštiškai įpareigoti, kad nedrįstu priimti jokių aukų, taip pat valstiečiams paskelbti, kad sudėtinės aukos bažnyčiai yra uždraustos, o kalti dėl savavališko plytų degimo bus patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Ispravnikas tą įsakymą įvykdė, net gavo kun. klebono raštišką įsipareigojimą, kurio turinys šis: „1895 m. gegužės 13 diena. Aš, žemiau savo ranka pasirašęs, Krekenavos kun. klebonas [353] liudiju, kad Jo Ekscelencijos p. Kauno gubernatoriaus įsakymo turinys man yra paskelbtas.“ Seka parašas.

³⁴ Originale – *Butrymańce*, tapatinami su Butrimonių k., esančiu prie Krekenavos–Truskavos kelio, 6 km nuo Krekenavos.

Tuo pačiu metu generalgubernatorius panoro gauti išsamius statistinius duomenis apie Krekenavos valsčiaus gyventojų tautinę ir tikiybines sudėtis; 1895 m. birželio 6 d. tarnybiniu raštu Nr. 2148 pareikalavo tų duomenų iš vietos Valstiečių reikalų įgaliotinio. 1895 m. birželio 20 d. atsakyme Nr. 507 Vilniaus valdytojui pranešta, kad Valsčiaus tarybą sudaro 59 lietuviai katalikai ir 4 pomorų grupės atskaliniai³⁵; kaimus, išskyrus Muravjovką³⁶, kurioje vien rusai atskaliniai, sudaro tik lietuviai katalikai.

Tuomet ir valstiečiai bei kitų luomų parapijiečiai kreipėsi į Kauno gubernatorių su prašymu, kuriame teiravosi apie p. Vidaus reikalų ministro atsakymą į [jų] 1895 m. sausio 21 d. prašymą. Klingenbergas atsakė štai taip: „Kauno gubernatorius skelbia Krekenavos bažnyčios parapijiečiams, kad atsakydamas į jų prašymą p. Vidaus reikalų ministrui... Vilniaus generalgubernatorius informavo R[omos] k[atalikų] Žemaičių konsistorių, kad jis tuojau pat užsiimtų senosios bažnyčios atnaujinimu arba naujos, medinės, statyba iš aukų, sudėtų žemvaldžių ir kitų luomų asmenų be jokio Krekenavos parapijos valstiečių prisidėjimo; šio įsakymo nevykdymo atveju Krekenavos bažnyčia bus užantspauduota, nes nebuvo panaikinta grėsmė, dėl kurios ji pavojinga besimeldžiantiems. 1895 m. rugpjūčio 14 d., Nr. 10.442.“ Seka parašas.

Visos tos aplinkybės, taip pat valdančiojo pasikeitimas³⁷ ir lengvas valdžios griežtumo pašvelnėjimas, nuteikė Krekenavos valsčiaus valstiečius pateikti prašymą Šviesiausiajam Valdovui. To prašymo tekstą turiu rankose. Išdėstę visą reikalo eigą, valstiečiai baigia taip: „Pateikėme prašymą [354] leisti statyti mūrinę šventovę ir dalyvauti būtinuose darbuose Jo Ekscelencijai p. Vidaus reikalų ministrui, bet gavome iš ministerijos neigiamą atsakymą, paskelbtą mums vietos gubernatoriaus. Dėl pirmiau išdėstytų aplinkybių maldaujame Jūsų Imperatoriškąją Didenybę leisti mums pastatyti Kauno gub. Panevėžio aps. Krekenavos miestelyje mūrinę bažnyčią, taip pat Krekenavos valsčiaus valstiečiams, tos bažnyčios parapijiečiams, dalyvauti šventovės statyboje... ištikimi Jūsų Imperatoriškosios Didenybės pavaldiniai, valsčiaus sueigų įgaliotiniai“... Seka parašai. Tą prašymą įgaliotiniai nuvežė į Peterburgą ir ten įteikė, kam priklauso.

Sukėlė jis nuostabą, nes p. Vidaus reikalų ministras gerokai anksčiau davė norimą leidimą ir tarnybiniu 1895 m. rugpjūčio 4 d. raštu Nr. 3947 pranešė apie tai Vilniaus generalgubernatoriui, bet tas pranešimas dar ilgai būtų ramiai gulėjęs „po gelumbe“, kaip sako rusų valdininkai, jei ne valstiečių prašymas Šv[iesiausiajam] Valdovui. Nustebęs p. Vidaus reikalų ministras, kuriam buvo pavesta palankiai tenkinti seniai

35 Originale – raskolninkai. Taip įžeidžiai vadinti Pomorų grupės sentikiai, kitaip – bepopiai, nepripažįstantys bažnytinės hierarchijos.

36 Čia Vitartas įdėjo vienintelę išnašą: „Pempių (*Pępie*) bajorkaimis 1863 m. sulygintas su žeme, o gyventojai išsiųsti į Sibirą; jų vietoje apgyvendinti raskolninkai, o kaimas pavadintas Muravjovka (*Murawiewka*).“ Dabar tai vėl Pempių kaimas (Krekenavos seniūnija), kuriame, be sodybų, yra medinė Švč. Dievo Motinos Užtarėjos sentikių cerkvė.

37 Po caro Aleksandro III mirties 1894 m. spalio 20 d. Rusijos imperijos valdovu tą pačią dieną tapo jo sūnus paskutinysis Rusijos caras Nikolajus II (valdė iki 1917 m. kovo 21 d.).

patenkintą prašymą, 1895 m. lapkričio 30 d. Nr. 6176 oficialiai pranešė R[omos] k[atalikų] Peterburgo dvasinei kolegijai, kad jau 1895 m. rugpjūčio 4 d. tarnybiniu raštu Nr. 3947 Vilniaus valdytojui leido statyti Krekenavoje mūrinę šventovę, taip pat patenkino kitus parapijiečių prašymus. Kolegija 1895 m. gruodžio 11 d. tarnybiniu raštu Nr. 3608 pranešė Žemaičių konsistoriui apie tą ministerijos sprendimą. Tasai liepė Krekenavos kun. klebonui „paskelbti tai parapijiečiams, dalyvaujantiems bažnyčios statyboje, taip pat įpareigoti juos, kad per žiemą iš visų jėgų pasistengtų sukaupti reikalingų medžiagų, kad pavasarį būtų galima pradėti darbus“. Pranešdamas apie tai gubernatoriui, konsistorius paprašė grąžinti planus ir sąmatą.

Anksčiau kabutėse pacituoti žodžiai sukėlė Klengenbergo protestą; tas protestas ir konsistoriaus atsakymas yra tokie charakteringi, kad juos pateikiu – pirmą ištiesą, antrą [355] sutrumpintą: „Dėl 1895 m. gruodžio 20 d. tarnybinio rašto Nr. 7637 – rašė p. Klengenbergas – pranešu dvasiniam konsistoriui, kad iš Vidaus reikalų ministerijos neturiu jokių žinių nei dėl leidimo statyti Panevėžio aps[krities] Krekenavos miestelyje naują mūrinę bažnyčią, nei dėl sąlygų, kokiomis tos šventovės sumūrijimas leistas. Todėl, atsižvelgdamas į vyriausiojo krašto valdytojo įsakymus, žinomus ir vyskupijos valdžiai ir draudžiančius bet kokias parapijiečių rinkliavas šventovių statybai ir remontui be civilinės valdžios leidimo, dvasinio konsistoriaus potvarkį, įpareigojantį Krekenavos parapijiečius skubiai savo lėšomis kaupti medžiagas naujos bažnyčios statybai, pripažįstu per ankstyvu ir prašau sustabdyti jo vykdymą. 1895 m. gruodžio 31 d., Nr. 16633.“ Konsistorius atsakyme į tą gubernatoriaus raštą išvardijo susijusias sąlygas ir priminė gubernatoriaus 1895 m. rugpjūčio 14 d. nutarimą Nr. 10442, nurodantį aplinkybes, kurių nevykdymas po metų lems bažnyčios užantspaudavimą, o baigė taip: „Kadangi konsistoriaus potvarkis remiasi 1895 m. gruodžio 11 d. sprendimu Nr. 3608, priimtu remiantis aukščiausios dvasinės valdžios įsaku, todėl konsistorius pagal 1892 m. išleisto Teisės rinkinio II t. 174 str. net neturi teisės pakeisti savo potvarkio; atsakydamas į 1895 m. gruodžio 31 d. raštą Nr. 16633, [jis] nutaria apie tai informuoti p. gubernatorių ir iš naujo prašyti jo sugrąžinti planus ir sąmatas. 1896 m. sausio 16 d.“

Stojo trumpa delsatis.

Pagaliau 1896 m. vasario 21 d. raštu Nr. 1029 konsistorius išleido tokį įsakymą, kurį pateikiu sutrumpintą: „Jo Imperatoriškosios Didenybės vardu konsistorius išklaušė p. Kauno gubernatoriaus 1896 m. vasario 1 d. tarnybinių raštą Nr. 1458, kuriame taip pat pranešama, kad dėl naujos Krekenavos mūrinės bažnyčios statybos ir 9.650 rublių [sumos] pinigais bei statybinėmis medžiagomis surinkimo iš rašte nurodytų asmenų, kuri vienu kartu bus grąžinta, taip pat dėl Žibartonių, Krekenavos ... ir kt. bendruomenių sudedamų 8.781 rub. 45 kap. jokių [356] kliūčių nėra, tiksliai perspėjama, kad tie įnašai būtų visiškai savanoriški ir neviršytų sueigų nutarimuose nustatytų sumų; be to, reikalinga išrinkti iš valstiečių atskirą išdininką, kuris turi įnašus rinkti, užrašyti juos į atskirą Valsčiaus tarybos duotą knygą, pinigus saugoti

kasoje ir pabaigus darbus aukotojams pateikti ataskaitą. Gražindamas planus ir sąmatas gubernatorius pageidauja, kad darbams vadovautų tam teisę turintis technikas; vadovaujančiojo darbams pavarde prašo pranešti Kauno gubernijos valdybos Statybos skyriui... Įsakyta: apie visa tai pranešti Krekenavos kun. klebonui, sugrąžinti jam planus, sąmatas ir sueigų nutarimų kopijas... taip pat nusiųsti jam susiūtą knygą savanoriškų aukų surašymui ir antrą pajamų ir išlaidų surašymui. Kaunas, 1896 m. vasario 21 d.³⁸ Pasirašė prelatas kun. Varanavičius³⁸.

Tokia yra Krekenavos bylos istorija!

Kaip jau pradžioje nurodyta, naudojami vien tik tarnybiniais dokumentais tam, kad ypatingos bažnyčių statybos problemos ir tam tikra bendra vietos administracijos praktika būtų kuo aiškiau nušviestos. Mano manymu, bet kokie komentarai – nereikalingi; dokumentai byloja užtektinai ryškiai, aiškiai ir charakteringai. Taigi, baigiu. [357]

Iš lenkų kalbos vertė, paaiškinimus parengė Regimanta Stankevičienė

Gauta 2019 02 10
Priimta 2019 03 06

Šaltiniai ir literatūra

1. Astramskas, A. Revoliucionierius, mokslininkas, publicistas Jonas Vitartas. Prieiga per internetą: <http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/5-astramskas.pdf>
2. Bogdzevič, M.; Vyšniauskas, A. Jono Vitarto (Jan Michał Witort) 1888 metų straipsnis apie Panevėžio kraštą: korespondencinio pranešimo turinys ir egodokumentinė vertė. *Bibliotheca Litwana*. 2017. T. IV: 249–267.
3. Butvilaitė, R. Gruzdžių Švč. Trejybės bažnyčios ir šventoriaus statinių komplekso architektūra. *Lietuvos sakralinė dailė*. T. II: *Šiaulių vyskupija*. D. 2: *Šiaulių dekanatas*. Kn. 1: *Agailiai – Juozapava*. Sud. D. Vasiūnienė, S. Smilingytė-Žeimienė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018: 219–243.
4. Gomóła, A. A. *Jan Michał Witort: wprowadzenie do antropologii pokolenia „ludzi naukowych“*. Poznań: Wydawnictwo Exemplum; Katowice: Uniwersytet Śląski, 2011.
5. Jankevičienė, A. Mūrinės bažnyčios: Bažnyčių kūrėjai [II. Istorizmo laikotarpio architektūra]. *Lietuvos architektūros istorija*. T. III: *Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.* Vilnius: Savastis, 2000: 239, 263–265, 401.
6. Jonas Vitartas. *Rinktiniai raštai*. T. 1. Sud. A. Čepaitienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2017.
7. *Kražių skerdynės* [100-osioms metinėms]. Sud. L. Mulevičius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
8. Mačiulis, D. Kražių skerdynės: nuo įvykio iki laisvės kovų simbolio. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. 2013. T. 16: 25–47.
9. Miškinis, A. *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. Kn. I [*Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. III]. Vilnius: Savastis, 2004.
10. Smilingytė-Žeimienė, S. *Lietuvos bažnyčių dailė: XX amžiaus I pusė*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.
11. Misius, K.; Šinkūnas, R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*. Vilnius: Pradai, 1993.
12. Witort, J. M. *O syberyjskim zesłaniu i rusyfikacji Żmudzi*. [*Kresy w polskich pamiętnikach i listach*. T. 5]. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2017.
13. Witort, J. (Jan Syrokomla). Sprawa krekenowska. *Przegląd powszechny*. 1896. Zesz. 9. Nr. 51: 347–357.

38 Originale – „Woronowicz“.

Regimanta Stankevičienė

Eloquently about the dark predawn ... – Jan Witort’s “Krekenava Case”

Summary

An article “Krekenava Case” (Sprawa krekenowska) originally published in the monthly magazine *Przegląd powszechny* (Zesz. 9. No. 51) in Lviv by Jan Michał Witort (b. in Pauslajys manor in 1853 – d. in Panevėžys in 1903) under the nickname of Jan Syracomla is translated from Polish into Lithuanian and published with explanations and commentaries. Witort’s article presents the story of getting a permission by the Russian imperial government to build a masonry Catholic church in Krekenava (Lithuania), which lasted for eight years. This publication by Witort is accompanied by an introductory article prepared by the translator. The introductory article presents the author of the publication, his “Krekenava Case”, the historical context of its emergence and its publicistic significance at the time it was published. The value of the article by Witort as a source of sacral architecture, political history as well as anthropological and cultural studies is presented. The introductory article and the original article by Witort together form a small study providing data about the development of Lithuanian sacral architecture in the second half of the 19th c., the hostile politics of the Tsarist Empire against the Catholic Church, operation of the bureaucratic apparatus of the Empire and the awakening of social activism in the Lithuanian countryside at the end of the 19th c.

KEYWORDS: Krekenava church, sacral architecture, building of Catholic churches in Tsarist Russia in the late 19th c., Jan Witort